
Komunikacijski radiodifuzni model spojenih posuda (razbijanje medijske blokade Hrvatske)

MARKO SAPUNAR*

Sažetak

U ovom se tekstu analizira primjena novog radiodifuznog sustava radi objedinjavanja komunikacijskog prostora Hrvatske. U izvanrednim situacijama, kao što su elementarne nepogode, potresi ili ratni sukobi, prestaju djelovati svi poznati medijski kanali. Tada nastaje komunikacijski "mrak". Ta komunikacijska "tišina" u kanalima sagleda se i prosuduje na primjeru nacionalne i lokalne radiodifuzije. Posebice se analizira model s različitim gledišta; analizira se primjerice programsko osmišljavanje medija, tehnička povezanost, te komunikacijski šum. Na tim polazištima raščlanjuje se i iznosi primjer razbijanja blokade medijskog prostora u ratu protiv Hrvatske.

Modeli radiodifuzne komunikacije kao što su vodoravni, regionalni, križni, te model programskog lanca i dvostruke piramide dio su radijskog sustava koji egzistira u normalnim uvjetima emitiranja programa. To su modeli koji su odraz stupnja razvoja radiodifuzije u jednoj zemlji, odraz njene tehnološke razvijenosti i njene potrebe za radijskim komuniciranjem, te pokazatelj nacionalnih potreba za komuniciranjem putem radija.

Međutim, u ovom ću tekstu analizirati izvanredne situacije koje nastaju u komuniciranju putem radiomagnetskih valova kad normalne kanale poremeti neka viša sila, izvanredni događaj, kada je potrebno učiniti sve da radijski signal dopre do slušatelja.

Izvanredne prilike tada diktiraju način i koncepciju radijskog programa, te oblik i sadržaj emitiranja radio-poruka. Vrlo često su pojedine zemlje suočene s raznovrsnim poteškoćama u korištenju postojećih radijskih kanala. Takvo stanje mogu prouzročiti raznorazni čimbenici: elementarne nepogode, potresi, poplave ili ratni sukobi, kao i neke druge nepredvidive okolnosti.

* Marko Sapunar, asistent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Uvod u novinarstvo, Medijski praktikum i Društveni aspekti novinarstva, Studij novinarstva.

Rušenjem postojećih zemaljskih nacionalnih mreža ili onemogućavanja korištenja postojećih odašiljača i repetitora pripremljeni program nije moguće emitirati, a to znači da medij ne postoji, da je medij mrtav. Obično je to sudbina većih nacionalnih radio-postaja. Tada nije moguće organizirati i osmisлити emitiranje programa ni jednim poznatim radiodifuznim modelom.

U tom slučaju preostaje jedino lokalna radiodifuzna mreža, dakako pod uvjetom da je dostatno razvijena u zemlji koja je zahvaćena izvanrednim prilikama. Zašto je to posljednja nada u razbijenog ili onemogućenog radiodifuznog komunikacijskog sustava i odakle vjera da će radio-signal stići do svakog kutka nacionalnog teritorija? Jednostavno radi toga što nikakva elementarna nesreća ili rat ne može u isto vrijeme uništiti sve lokalne odašiljače. Osim toga, u slučaju rata, ugroženi se lokalni odašiljači vrlo lako dislociraju, te ih neprijatelj teško otkriva, a još teže uništava. Zahvaljujući tome mreža lokalnih radio-postaja preostaje i onda kada propadnu sve mogućnosti slanja poruka, kada su onemogućeni svi mediji.

Uništenjem ili onemogućenjem nacionalne radiodifuzne mreže automatski se uništava i televizijska mreža, koja je uvijek dio odašiljačkog sistema radiodifuzne tehnike. Ako su porušeni ili zauzeti radiodifuzni uređaji, sigurno je da su blokirane i prometnice, a to znači da nema dostave tiska. Tada su cijeli dijelovi države bez ikakve mogućnosti prijema bilo kakve komunikacijske poruke.

To dovodi do promjene u načinu i obliku informiranja i komuniciranja na području cijeloga nacionalnog teritorija. Takve promjene u načinu komuniciranja uvjetuju i promjene u načinu prihvaćanja, u tumačenju poruka, a zatim i u prenošenju na drugog komunikatora u lancu. Sve to utječe na društveni život pojedinca i zajednice.

Prekid emitiranja nacionalnog programa kod slušatelja, naviknutih na takav oblik komuniciranja, izaziva složene komunikacijske šumove. Gubitkom svog izvora informiranja slušatelj se osjeća bespomoćnim; jer samo onda kada zna što se događa čovjek može nešto učiniti, može pomoći.

U kriznim situacijama - kada su svi komunikacijski kanali prekinuti, kada zataje osnovni medijski kanali, kada se prekidaju navike i potrebe za dnevnom dozom informacija, kad nema radija, televizije, a ne pristiže ni tisak, kada nastupa komunikacijski "mrak", potpuna tišina - nastupa bespomoćnost i izgubljenost ljudi koji su prepušteni jedino nagađanjima i dezinformacijama raznih oblika.

U takvim trenucima potpunog komunikacijskog "mraka" jedina šansa komunikatora je lokalna radiodifuzija. Naime, to je mogućnost da se iskoristi maksimum komunikacijskog procesa prema Vebigovoj kemijskoj formuli da je u minimalnoj dužici maksimum volumena bačve, odnosno sistema komuniciranja u našem primjeru.

To znači da se maksimum komunikacijskog tijeka uvijek postiže najminimalnijim mogućnostima njegovih podsistemskih dijelova, a to će reći da intenzitet šuma u kanalu (od mehaničkog do semantičkog) određuje i intenzitet komunikacijskog protoka.

U našem primjeru potpune komunikacijske "tišine", kada svi nacionalni i regionalni radiodifuzni kanali zataje, maksimum komunikacijskog tijeka moguće je postići putem lokalnih radio-postaja.

Lokalna radiodifuzna mreža (nazovimo je i lokalnim kanalom) može vrlo uspješno zamijeniti najbolju nacionalnu mrežu, jer čujnost nacionalne mreže nikad nije stopostotna, dok "lokalci" prodiru u "svako dvorište". Međutim, kako "lokalci" nisu uvijek povezani linkovima, kvalitetnim radijskim vezama (naime fiksnim UKW-kanalima), potrebno je radi međusobnog kontakta primijeniti radiomagnetske valove, programski signal koji se prima putem običnog radio-prijemnika.

"Modelom spojenih posuda" nazvao sam model u sustavu radiodifuzije kojim se može uspješno koristiti u izvanrednim okolnostima, primjerice kada nikakav drugi način ne omogućuje ili ne osigurava slanje i primanje radijskog programa dalje od neposrednog izvora emitiranja, jer su uništeni svi emisijski i prijenosni radiodifuzni uređaji. Tada samo jedna lokalna radio-postaja može emitirati nacionalni program, da bi ga najbliža susjedna lokalna radio-postaja primala radio-aparatom i reemitirala ga na svom odašiljaču, koji ima samo toliko snage da signal programa dobaci do radio-aparata druge najbliže lokalne radio-postaje. I tako radijski signal i kada ga prima samo najbliža lokalna radio-postaja, može biti "dignut", poslan u eter putem odašiljača, koji zapravo služe kao repetitori. Druge, nove radio-postaje opet primaju oslabljeni signal susjednih lokalnih postaja, pojačavaju ga preko svog (lokalnog) odašiljača i prosljeđuju ga. Kada se takvim lancem pokrije cijelo područje zemlje, pokrivenost i čujnost radio-programa širi se i tonksi izjednačava na isti način kao što se diže nivo vode u spojenim posudama. Organiziranjem i osmišljenim povezivanjem lokalnih radio-postaja u potpuni komunikacijski sustav putem modela spojenih posuda radijski se program može čuti isto tako potpuno i dobro kao da ga emitiraju sve nacionalne radio-postaje.

Da bi model spojenih posuda mogao ispuniti svoju funkciju, potrebni su sljedeći uvjeti:

- da je snaga odašiljača lokalne radio-postaje takva da omogućuje prijem u režiji susjedne lokalne postaje
- da prijemnici i režija susjedne postaje imaju mogućnost izlaza u eter; naime, da su vezani na jedan od izlaznih kanala režijskog pulsa radio-postaje
- da postoji i međusobna čujnost signala radi moguće povratne informacije.

Sve to omogućuje neograničenu komunikaciju između dvaju studija, od izmjene programskih sadržaja do emitiranja zajedničkog programa "uživo". Za takve kontakte u nerazvijenom radiodifuznom okruženju nema posebno namijenjenih kanala, nema izravne modulacije. Pojednostavljeno rečeno, dvije lokalne radio-postaje prenose jedna drugu.

Poteškoće koje se javljaju prilikom korištenja modela spojenih posuda su sljedeće:

- lokalne postaje pokrivaju svojim emitiranjem vrlo malo područje; to je točno određen prostor općine, grada ili jednog gradskog kvarta
- programskom orijentacijom svake lokalne postaje ograničeno je vrijeme trajanja emisija i programa
- malokad je uspostavljena suradnja sa susjednim postajama, tako da nisu poznate mogućnosti njihovog zajedničkog rada
- ponekad prenose informativne emisije nacionalnog programa, ali nikad ne produžavaju program reemitirajući nacionalni ili regionalni program

- vrlo su snažni šumovi kod korištenja modela spojenih posuda.

Sve navedene poteškoće lako se otklanjaju u izvanrednim okolnostima, u slučaju da taj model postane jedini način objedinjavanja svih komunikacijskih kanala i zaokruživanja sustava komuniciranja za neku nacionalnu zajednicu.

Analizirat ću šumove koji povremeno dovode do zagušenja komunikacijskog modela spojenih posuda:

- programskim spajanjem i reemitiranjem nacionalnog programa dolazi na početku do kašnjenja u prijemu poruke, što kod slušatelja programa izaziva privremenu zbrku u prijemu

- pojavljuje se razlika koja izaziva šumove između poruke očekivanog medijskog lanca i poruke kanala koji se prima; nastaju promjene oblika i sadržaja, te se javlja šum semantičke skladnosti dviju poruka, odnosno dvaju nizova strukturirane raznolikosti

- pojavljuje se novi kanal i novi oblik kao i stil poruke, koju slušatelj odmah ne razumije i ne prihvaća (na stanovitu sličnost ukazuje i tiskovna poruka, i to svojim prijenosom na neuobičajeni način, putem drugog dnevnog lista ili tjednika)

- nacionalni kanal koji šalje poruke putem lokalnih postaja zadržava i dalje težak stil, pun fraza, bez dijaloga, stil suhoparnih izvješća nepoznat slušateljima lokalnih postaja

- sadržaj poruke također izaziva šum, jer to nisu uobičajeni problemi lokalnog karaktera - to nisu informacije kojima je cilj da upoznaju najbliže susjede s onim što se događa u njihovoj neposrednoj okolini, tu negdje pokraj njih

- šumovi se javljaju i zbog promijenjene forme priloga (dugotrajni referati i nerazumljivi razgovori), zatim zbog promjene sheme programa i oblika emisija.

Tehnički problemi također izazivaju šumove u prijemu programa:

- često nastaje pucanje linija i nerazumljivost pojedinih priloga

- iskršava i problem kvalitete zvuka; naime, brojne lokalne postaje emitiraju stereo-program, a modelom spojenih posuda nemoguće je postići takavu kvalitetu. Sve postaje nemaju stereo-prijemnike ni uređaje za emitiranje stereo-programa. Događa se i obrnuto - da oni slušatelji koji su redovito pratili nacionalni stereo-program to modelom spojenih posuda više ne mogu.

Bez obzira na sve šumove koji nastaju prilikom emitiranja programa, značaj masovne komunikacije je u tome da program uopće dođe do primaoca. Svaki medij na osnovu svojih tehničkih osobina donosi i neke promjene u primaočev proces opažanja i doživljavanja poruke, a tako dolazi i do stupnjevanja efekta poruke i njezinog učinka.

Svaki čovjek naviknut je na svoj medij i kanal koji prati, bilo na radiju, televiziji ili tisku. Ta kontinuirana komunikacijska želja čovjeka odgovara komunikacijskom toku; kad se kanal prekida, čovjek ostaje sam. To je važno i za kvalitetu prijema poruke koju emitiramo putem lokalnih radio-postaja, jer su njihovi programi namijenjeni istoj ili sličnoj socijalnoj kategoriji slušatelja. Oni imaju slične navike, slična mišljenja, pa zato i slične načine komuniciranja, a i odabir medijskih sadržaja vrlo im je sličan, bez obzira na medij prijenosa poruke.

Svaki kanal ima svoju zakonitost koja se iskazuje u shemi programa, obliku i sadržaju poruke. Tako Lazarsfeld ističe da informacija neće izazvati očekivane rezultate "ako njen sadržaj ne bude u suglasnosti s psihološkim potrebama publike" (Lazarsfeld, 1948., str. 89).

Ljudi gledaju onu televiziju i čitaju onaj tisak, te slušaju one radio-postaje koje izražavaju njihove interese i njihove kulturne potrebe. Lazarsfeld je to gledište potkrijepio tvrdnjom da radio-program zapravo izabire svoju publiku već prije nego što na nju djeluje. To se može ponajbolje pojasniti koncepcijom i shemom pojedinih radio-kanala; komunikacija je zajamčena kad informacija pogađa interes slušatelja, pobuđujući im i razigravajući pozornost.

Model spojenih posuda je nastao analizom produkcije i emitiranja programa i emisija lokalnih radio-postaja i Hrvatskog radija u kriznoj situaciji, u borbi za slobodu Hrvatske.

Godine 1991. Hrvatski radio emitira četiri programa na tri radijske mreže. Prva tri programa nastala su razvojem programske funkcije, te sva tri imaju karakter nacionalnog programa. Četvrti program Hrvatskog radija predstavlja Studio—Sljeme, koji ima karakter programa zagrebačke regije, te programi Hrvatskog radija studija Osijek, Pula, Rijeka, Zadar, Split i Dubrovnik. U tom sastavu nema lokalnih radio-postaja. Nikada se u Radio Zagrebu o njima i njihovom razvoju nije vodila briga. Ne samo da se nije vodila briga o razvoju seoskih lokalnih postaja, nego se nije brinulo ni o radio-postajama u pojedinim regijama i gradovima kao što su Gospić, Sisak, Karlovac, Slavonski Brod, Bjelovar, Vinkovci, Virovitica, Vukovar, Varaždin, Krapina, Delnice, Pazin i drugim većim mjestima u Hrvatskoj. Eto, baš ti gradovi i njihove lokalne radio-postaje iznijele su najveći teret na stvaranju jedinstvenog komunikacijskog radiodifuznog sustava u kriznoj situaciji izazvanoj ratom protiv Hrvatske.

Da bi se program Hrvatskog radija emitirao, sagrađeno je mnoštvo radiodifuznih odašiljača. Svi su povezani u pojedine mreže, a između njih postoji razgranat sistem veza za prijenos programa. Hrvatski radio raspolaže s više od 100 odašiljača i drugih antenskih uređaja.

Sve je to u ratu uništeno, oštećeno ili na drugi način onemogućeno. Naime, od dvanaest najvećih odašiljača tijekom rujna 1991. godine uništeno je deset, a slično se dogodilo i s nizom manjih odašiljača i repetitora. Glavnina tih objekata vrlo je brzo popravljena, ali u kriznim trenucima najveću pomoć radiodifuznom sustavu Hrvatske pružile su lokalne radio-postaje, i to formiranjem modela spojenih posuda.

Tih je dana Igor Mrduljaš, pomoćnik ministra informiranja Republike Hrvatske za "Večernji list" izjavio: "Zvuči svetogrдно, ali ovaj užasni rat koristan je utoliko što nas je upozorio na sve nedostatke hrvatskog informativnog sustava, koji je bio na krhkim nogama. Najkrhkiji je bio najvažniji segment, a to da je najvažniji tek smo sada svjesni. To su lokalne radio-postaje. Pokazalo se da bi, da nije bilo lokalaca, čak i zapuštenih i napuštenih od svih, koji su se snalazili kako su znali, hrvatski informativni sustav kolabirao do kraja.

Pogriješili smo kada smo marginalizirali sustav lokalnih radio-postaja. Trebalo bi im vratiti dignitet kakav imaju svuda u civiliziranom svijetu. Lokalci su svojevrсни heroji ovog rata. Poznato je koliko je oštećen sustav za emitiranje programa HRTV-

a, a listovi nemaju pravu budućnost u ratnim uvjetima. Lokalni radio uspio je, unatoč svemu, preživjeti. Mislim da zaslugom lokalnih radio-postaja mi danas znamo što se događa u Hrvatskoj." ("Večernji list", 24. listopada 1991).

Što se to dogodilo u radiodifuznom sustavu Hrvatske?

Odašiljači i repetitori širom Hrvatske uništeni su ili je onemogućen njihov rad, te je čujnost programa svedena na samo uski pojas oko radio-postaje koja emitira program. Program Hrvatskog radija i televizije prima se na vrlo ograničenom prostoru. Zbog blokiranih prometnica tisak ne stiže u sve dijelove Hrvatske. Nastaje totalni komunikacijski "mrak", potpuna "tišina" u komunikacijskom kanalu.

U tom trenutku dolazi do "uskrsnuća" lokalnog radiodifuznog sustava Hrvatske. Do tada se nitko nije sjetio, pa ni pomagao razvoj lokalne radiodifuzije. Pedeset tri postaje u sustavu bile su prepuštene same sebi. Bile su samo opterećenje regionalnim radio-postajama. Postojao je strah od podjele "kolača" koji se prikupljao iz pretplate, od čega "lokalci" nikada nisu dobivali ni mrvicu.

Međutim, rat i izvanredni komunikacijski problemi prisiljavaju postojeći radiodifuzni sustav da u njega ravnopravno uključi i lokalne radio-postaje. Tako se formira nov, potpuno zaokružen informacijsko-komunikacijski radiodifuzni sustav Hrvatske.

Ponajprije slijedi naredba Ministarstva informiranja kojom se naređuje da "lokalne radio-stanice preuzimaju i reemitiraju glavne informativne emisije nacionalnog radija, Hrvatskog radija". Zatim se predlaže "da 'lokalce' preuzimaju programi nacionalnog radija, te po prestanku emitiranja vlastitog programa nastave s reemitiranjem tog programa tijekom dvadesetčetiri sata".

Sve to normalno funkcionira dok nacionalni program redovito emitira i pokriva signalom cijelo područje Hrvatske. Tada lokalni programi dobivaju radijski signal s najbližeg nacionalnog odašiljača. Međutim, takva koncepcija radiodifuznog sustava i potpunog komunikacijskog zajedništva nestaje onog trenutka kada dolazi do raspada sustava nacionalnih radiodifuznih kanala, kada dolazi do raketiranja deset od dvanaest glavnih odašiljača HRTV. Razlog je tome što "lokalci" nemaju više mogućnosti prijema nacionalnog programa. Tada nastupa, već nekoliko puta spominjana, komunikacijska "tišina", ili šum koji onemogućuje radijski prijem.

Evo primjera kako je primijenjen i u praksi potvrđen model spojenih posuda.

Hrvatski radio Studio-Sljeme (zagrebački lokalni program) redovito je emitirao "uživo" emisiju pod nazivom "S domovinskog ratišta". S obzirom na aktualnost emisije, emitirala se preko druge hrvatske mreže za cijelo područje Hrvatske. Prenosile su je i lokalne radio-postaje. Nakon raspada radiodifuznog sustava Hrvatske kolegij Hrvatskog radija donio je odluku da se po svaku cijenu nastavi emitiranje "sljemenske" emisije na programima lokalnog radija.

Zato sam iskoristio teoretske postavke modela spojenih posuda i pokušao osmisliti novi radiodifuzni kanal, do tada nepoznat u praksi radiodifuzije.

Svi modeli koje sam do sada osmislio (vodoravni, regionalni, križni, te model programskog lanca i dvostruke piramide) i u praksi potvrdio, temelje se na visoko razvijenoj radiodifuznoj tehnologiji - tehnici koja omogućuje spajanje svih mogućih radio-postaja u jedan sustav. To u našem primjeru nepostojećih linkova između lokalnih postaja i programski i tehnički zapuštene lokalne radiodifuzije nije bilo moguće primijeniti.

Hrvatski radio Studio-Sljeme nastavio je redovno emitiranje emisije "S domovinskih ratišta". Dogovorio sam da najbliže lokalne radio-postaje, do kojih dopire radio-program "Sljemena", primaju na svome radio-aparatu modulaciju emisije, te da je reemitiraju putem svog odašiljača. Tako su u prvom krugu sljemenski program primile i reemitirale istog trenutka lokalne postaje u zagrebačkom prstenu: Zelina, Zabok, Jastrebarsko, Velika Gorica, Samobor i radio-postaje u Hrvatskom zagorju. Program koji su sada emitirale nabrojene postaje primao je drugi, mnogo širi krug "lokalaca". On se sad čuo na području Vrbovca, Bjelovara, na sjeveru do Varaždina, a prema zapadu do Delnica i na jugu od Siska i Karlovca pa sve do Otočca i Gospića.

Program Radio-Sljemena širi se još dalje. Postaje u tim gradovima opet primaju program i reemitiraju ga, prosljeđuju ga dalje najbližoj lokalnoj postaji. Tako treći krug svojom čujnošću već pokriva područje Daruvara, Slavenskog Broda, Zupanje, Našica i istočno sve do Vukovara. Na sjeveru program prenose radio-postaje Ludbreg i Čakovec, na jugozapadu prodire i pokriva cijelu Istru (Pula) i Hrvatsko primorje (Rijeka). Preko Zadra širi se daleko na jug (Šibenik, Brač, Split) i pokriva sve dalmatinske otoke, Dalmatinsku zagoru (Sinj), pa dopire i do Dubrovnika (Metković, Orebić).

Napokon, program preuzima i emitira svih pedesetsedam lokalnih postaja Hrvatske. Hrvatski radio obnovio je difuzni sustav. Svako "dvorište" čuje program Hrvatskoga radija. Komunikacijska blokada je probijena.

Iako se model spojenih posuda potvrdio u praksi na ovoj i niz drugih reemitiranih emisija za cijelo područje Hrvatske, te kroz bezbroj povratnih informacija s kriznih područja, treba ukazati i na poteškoće koje sam uočio i koje treba otkloniti:

- nema povezanosti između lokalnih i regionalnih centara
- nema osmišljenih planova za zajednički rad (bolji program)
- nema ideja i potrebe za stvaranje jedinstvenog komunikacijskog prostora
- nema nikakve programske ili tehničke suradnje (programske razmjene ili sličnih programskih zahvata)
- vrlo slaba studijska tehnička oprema
- nedovoljan broj stručnih tehničkih kadrova
- nedovoljan broj novinara
- neprikladan prostor
- zastarjeli i slabog dometa odašiljački uredaji.

I na kraju treba reći da prilikom osnivanja i daljnjeg emitiranja, produkcije radijskog lokalnog programa nisu sudjelovale država ili nacionalna radiodifuzija. Međutim, u korištenju lanca lokalnih radio-postaja u izvanrednim prilikama troškove produkcije i emitiranja trebalo bi namiriti iz državnog proračuna. Naime, tada prestaju sve mogućnosti da se lokalna radiodifuzija samostalno financira, bilo iz reklama, sponzorstva ili dobrovoljnih priloga.

LITERATURA:

1. Lazarsfeld, Berelson and Gaudet, *The Peoples Choice*, Columbia University Press, New York, 1948., str. 89-90
2. Mrduljaš I., Lokalna radio difuzija, *Večernji list*, Zagreb, 24. listopada 1991.
3. Sapunar M., Model razvoja radio difuzije u Hrvatskoj (Model dvostruke piramide), *magistarski rad*, Zagreb, 1989.
4. *Prijedlog Kolegija Hrvatskog radija o emitiranju emisije S domovinskog ratišta*, rujan 1991. godine.
5. *Naredba Ministarstva informiranja Republike Hrvatske lokalnim radio-stanicama o preuzimanju i reemitiranju glavnih informativnih emisija Hrvatskog radija*, travanj 1991.

Marko Sapunar

*THE COMMUNICATING-VESSELS MODEL IN BROADCASTING
(THE BREAKING OF THE MEDIA BLOCKADE OF CROATIA)*

Summary

This text analyzes the application of the new broadcasting system introduced in order to unite the communication space of Croatia. In extraordinary circumstances, such as disastrous tempests, earthquakes, or armed conflicts, all the familiar media channels cease functioning and communication "obscurity" ensues. This communication "silence" in the channels is observed and estimated on the example of national and local radio broadcasting.

The model is studied from various perspectives, e.g. conceiving programs, technical interconnection, and communication noise. Starting from these the example of the breaking of the blockade of the media space in the war against Croatia is adduced and analyzed.